

O'ZBEK XALQ PAREMALARDA AKS ETGAN XALQ MADANIYATI

Ziyoyeva Marjona Anvar qizi

BuxDPI. O'zbek tili va dabiyoti magistranti.

marjonziyoyeva555@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15254953>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek xalq paremalarda aks etgan xalq madaniyati tahlilga tortilgan. Bunda xalq va tilning uzviy bog'liqligi haqida so'z boradi. Shuningdek, keltirilgan fikrlar xalq o'g'zaki ijodiga tegishli bo'lgan misollar orqali ochib beriladi.

Kalit so'zlar: etnolingvistika, etnos, maqol, matal, etnik madaniyat, parema, paremiologiya.

Abstract. This article analyzes the folk culture reflected in Uzbek folk proverbs. It discusses the intrinsic connection between language and people. Additionally, the presented ideas are illustrated through examples from folk oral literature.

Keys words: etnolinguistics, ethnos, proverb, saying, ethnic culture, paremia, paremiology.

KIRISH. Parema- xalq og'zaki ijodining mahsuli bo'lib, ixcham va soda, qisqa va mazmundor, mantiqiy umumlashma sifatida paydo bo'lgan. Muayyan tilda mavjud bo'lgan maqol va matallar paremalar tizimini tashkil etadi. Paremalarda xalqning milliyligi va uning madaniyati, urf-odat va qadriyatlari, diniy e'tiqodlari namoyon bo'ladi.

ASOSIY QISM. Etnolingvistika- tilshunoslikning til va il egasi bo'lgan xalq orasidagi bog'liqlikni hamda munosabatlarni, til rivoji, vazifaviy xususiyatlariga lisoniy, etnik omillarning birgalikdagi ta'sirini o'rganuvchi sohasi. A.Hojiyev "Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati" kitobida etnolingvistika haqida shunday ta'rif beradi.. "Etnolingvistika- makrolingvistikaning til bilan xalq o'rtasidagi munosabatlarni, tilning faoliyati va taraqqiyotida lingvistik va etnik omillarning o'zaro ta'sirini o'rganuvchi bo'limi...".[2] Etnolingvistika tilning etnik jihat va etnosning lingvistik xususiyatlarini ifodalash, ichki va millatlararo aloqalardagi etnolingvistik jarayonlar, etnik jarayonlarning shakllanishi va faoliyatida tilning o'rni, til va an'anaviy madaniyat, tafakkurning etnik o'ziga xosligi, dunyo tillarining etnolingvistik tasnifini ifodalaydi.

Etnolingvistika, ayniqsa, yozuvga ega bo'lmagan xalqlarning etnografiyasini o'rganishda, ularning tillardagi etnik xususiyatlar bilan bog'liq lisoniy materiallarni to'plash va tadqiq qilishda qo'l keladi. U, asosan, ikki yo'nalishda ish ko'radi:

- xalqning etnolisoniy xususiyatini tavsifiy asosda o'rganish;
- xalqning etnolisoniy xususiyatini tavsivaviy asosda o'rganish.

Bunda birinchi maqsadni shartli ravishda tashqi va ikkinchisini ichki maqsad deyish mumkin.[4] Til jamiyat madaniyati va tarixining muhim qismi bo'lib, u xalqning qadryatlarini va turmush-tarzinini aks ettiradi. Etnologvistika esa til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganib paremlar tizimidagi til birliklarini tahlil qiladi.

Paremlarning etnologvistik xususiyatlari:

1. Maqollar va matallarda xalqning qadriyatlarini, urf-odatlarini, diniy e'tiqodlari aks etadi.

Masalan. *“Amri padar- arshdan a'lo”*[3]

Arsh- diniy aqidalarga ko'ra, Allohning taxti, Falakning eng yuqori qismidagi saroy.

Maqolda otaning so'zi, amri, buyrug'I ana shu arshdan ham ulug' deb ko'rsatiladi va farzandlarga otaning aytganini bajo keltirish lozimligi uqtiriladi.

“Qizniki qiyin bilan bitar, o'g'ilniki o'yin bilan bitar.”

Ushbu maqolda xalqimiz turmushida hukm surib kelayotgan urf-odatlar, rasm-rusumlar, tartib- qoidalarga binoan, qiz uzatish- o'g'il uylantirishga nisbatan ancha mushkul va ko'p mablag' talab qiladi.

2. Turli tillardagi maqollarni taqqoslash orqali xalqlarning dunyoqarashi farqlari o'rganiladi. Masalan, *“Ko'pdan qut ketmas.”*

Ushbu maqol o'zbek tilida jamoatchilik qadriyati, birdamlikni ulug'lash kuzatiladi, ingliz tilidagi *“Too my cooks spoil the broth”* esa individualizmga urg'u beradi.[5]

3. Har bir tilga xos obrazlar paremlarda yaqqol aks etadi. Masalan, bizning faqatgina o'zbek tilimizga xos bo'lgan *“qaynona”* va *“kelin”* obrazlari maqollarda ko'plab uchraydi.[5] *“Kelin bo'ldim qaynonamga yoqmadim, qaynona bo'ldim kelinimga yoqmadim.”* yoki *“Qaynonaga tosh otsang tosh olasan, qaynonaga osh otsang odh olasan”* kabi maqollarni misol qilishimiz mumkin. Ushbu maqolda quda-andachilik, qaynona kelin munosabatlari yoritilgan.

4. Paremlarda diniy va e'tiqodiy omillar, ya'ni bunda etnologvistik jihatdan tahlil qilganda ko'plab paremlar islomiy aqdryatlarga asoslanganligini ko'rish mumkin. Masalan, *“Zakotli mol o'tda kuymas, suvda cho'kmas”*. Zakot- musulmonlardan har yili olinadigan diniy soliq bo'lib, islom shariatiga ko'ra, uni to'lash farz, ya'ni majburiyatdir. Islomiy aqidalarga binoan o'z ehtiyojlaridan tashqari bir yilgacha sarf bo'lmay kelgan 83gramm oltin yoki 200gramm kumush miqdoridagi pulga yoki shu miqdoridagi savdo puliga ega bo'lgan kishi badavlatdir. Bu kishi esa ortiqcha boyligini qirqadan bir qismini zakot niyatida berishi bu farz hisoblangan.

Paremlarning etnologvistik tahlili ularning lingvistik, balki madaniy, ijtimoiy va tarixiy jihatlarini ham ochib beradi.

REFERENCES

1. Bibish Jo'rayeva. O'zbek xalq paremlarning sinonimlik lug'ati.- Toshkent: "Kafolat print company" nashriyoti, 2023. -B.7.
2. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: ЎзМЭ, 2002. – Б.178.32
Рахимов Ф. Б., Шарипова М. Б. МЕСТО ИННОВАЦИЙ В РЕШЕНИИ СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Academy. – 2020. – №. 5 (56).
арипова М. Б., Садуллоева М. Б. К. ПРОФЕССИЯ «УЧИТЕЛЬ» И ЕЁ РОЛЬ В ОБЩЕСТВЕ //Проблемы педагогики. – 2020. – №. 1 (46)
арипова М. Б., Мустакимова Г. А. Наследие мыслителей в эстетическом воспитании учащихся начальной школы //Вестник магистратуры. – 2019. – №. 10-5. – С. 48-49.
haripova M. B., Nizomova S. S. THE ARTISTIC IMAGE OF THE IMAGE OF" WATER" IN THE POEM //УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА. – 2018. – №. 11. – С. 75.
арипова М. Б., Муродова Ш. Ш. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОБРЯДОВ В ЭПОСЕ «АЛПОМИШ» //Научный журнал. – 2020. – №. 9. – С. 32-34.
арипова М. Б. и др. ПРОФЕССИЯ «УЧИТЕЛЬ» И ЕЁ РОЛЬ В ОБЩЕСТВЕ //Проблемы педагогики. – 2020. – №. 1. – С. 24-25.
9. Baxshilloyevna M. S., Shuhratovna M. S. Description and interpretation of wedding customs in the epic" Alpomish" //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 11.
10. Sharipova M. " Alpomish" dostoni-o'zbek xalqi tarixi badiiy ifodasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
11. Sharipova M. O'quvchi yoshlar tarbiyasida o'lmas an'ana va marosimlarning ahamiyati //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
12. Sharipova M. Qahramonlik eposi-milliy madaniyatimizning nodir xazinasasi (" Alpomish" dostoni misolida) //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №.